

A választás béklyójában

GONDOLATOK A XIX. SZÁZADI SZLOVÁK ÉS
MAGYAR NACIONALIZMUSOKHOZ

*„Akár egy halom hasított fa,
hever egymáson a világ,
szorítja, nyomja, összefogja
egyik dolog a másikat”*

(József Attila: Eszmélet)

Az elmúlt év során jelent meg Demmel József, a Békéscsabán működő Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete történetésének legújabb kötete, a Pánszlávok a kastélyban. Justh József és a szlovák nyelvű magyar nemesség elfeledett története (Pesti Kalligram, Bp., 286 p.). A cím már magában elgondolkodtató, hiszen egy olyan jelenségre hívta fel a figyelmet, amely mind a (cseh)szlovák, mind a magyar nacionalizmus számára lényegében kezelhetetlennek bizonyult. Konkrétan a magyar (hungarus) politikai tudattal rendelkező, de szlovák anyanyelvű nemesi réteg történetére.

Képviselőik közül elsősorban Justh József (1809–1875) turóci alispánra fókuszál a szerző, aki éppúgy bizalmas kapcsolatot ápolt Kossuth Lajossal és Deák Ferencsel, mint ahogy a másik oldalon Ludovít Štúrral vagy Michal Mudroň-nyal. A szlovák anyanyelvű Justh a reformkori magyar liberális reformnemesség törekvéseinek egyik bástyája volt Turóc megyében, sőt 1848-ban kormánybiztosként is tevékenykedett, ebbéli minőségében pedig feladata lett az akkor körözött Štúr elfogatása. A dualizmus idején országgyűlési képviselői mandátumot szerzett, tekintélyét jelzi, hogy 1875-ben bekövetkezett haláláig a Deák-párt vezetője volt.

Mindez pedig megfért azzal – legalábbis egy darabig – hogy szlovák evangélikusként kapcsolatot ápoljon példának okáért Jozef Miloslav Hurbannal. Justh ugyanis támogatta a szlovák nemzeti mozgalmat: 1861-ben ott volt a turócszentmártoni memorandum megfogalmazó gyűlésen is, majd támogatta a felföldi szlovák nyelvű gimnáziumok megalapítását, sőt titokban a Matica slovenskát is. Amikor az – akkor már – elborult elméjű Justh kevéssel halála előtt sikertelenül öngyilkosságot kísérelt meg a mind türelmetlenebbé váló magyar kormányzat kevéssel előtte (1874-ben) zárta be a szlovák nyelvű gimnáziumokat, míg halála évében betiltotta a Matica slovenskát (1875). Vajon mennyiben járult ez hozzá Justh állapotának romlásához? Nem tudni természetesen, de nem is vethető el a gondolat, hogy a mentális és fizikai állapota romlásáért felelős örlődéseinek ez is egyik oka volt.

* * *

Justh magatartása nem volt egyedi vagy kivételes: a szlovák nyelvű magyar nemesség tipikus képviselőjéről van szó: az évszázadokra visszanyúló tradíció a magyar nemesség részeként formálta szilárdra hungarus tudatukat, amelynek nem volt szignifikáns eleme, hogy valakivel szemben (is) identifikálják magukat. Mindez sokáig nem állt nemhogy kiáltó, de semmilyen ellentétében sem azzal, hogy anyanyelvük a szlovák volt. A modernkori nacionalizmus ezt a hosszabb ideje létező szimbiózist borította fel és tette lehetetlenné, gyakorlatilag mindenkit, aki korábban e szerint élt, a kényszerű választás irányába sodorva. A XIX. század végére mindinkább politikai programmá szilárduló nemzetállami törekvések ideája légüres térbe „helyezte” ezt a fajta mentalitást.

A mind inkább teret nyerő és mindkét felet karakteresen jellemző türelmetlenséget e helyt csupán két idézettel illusztrálnám. Az egyik Štúr gondolata 1837-ből: „Módomban állt a magyarokat tüzetesen megismerni. Megfigyeléseim eredménye a következő: néhány kivételtől eltekintve, ezek az emberek híjával vannak minden erkölcsi tartásnak, alapelvük nem a közjó, hanem az önzés; az irodalomra nem sok gondot fordítanak, a köznép kiművelésére pedig semennyit. Bármilyen iránti lelkesedésük pusztán szalmaláng, miként ezt a magyarságmániájuk is mutatja.” (L’udovít Štúr: A szlávok és a jövő világa. Szerk.: Demmel József. Utószó: Rudolf Chmel. Kalligram, Pozsony, 2012. 473–474. p.).

A másik pedig Grünwald Béláé, Zólyom vármegye alispánjáé, a szlovák gimnáziumok és a Matica ellenes harc vezéralakjáé 1878-ból: „Aki valaha jelen volt a Matica nagygyűlésén, s ott maga előtt látta a nagy számban egybegyűlt tót notabilitásokat, valóban sajátos látványnak volt a tanúja. A szlávok általában nem híresek arcuk szépségéről és szellemes kifejezéséről. E gyülekezet tagjai sem tettek kivételt a szabály alól. Egyetlen arc sincs a sok között, mely azt a kifejezést hordaná magán, hogy a magasabb szellemi élet, az ember lelkének nemes egyensúlya vagy az őseiktől öröklött jelentékeny társadalmi állások, de mindenesetre az élet magasabb régióiba emelkedés következménye szokott lenni, s amit disztinkciónak nevezünk. Csupa parasztarc a szó szoros értelmében, mert majdnem kivétel nélkül a legalacsonyabb származású emberek ezek, s arcukon majd a szenvedély, majd az elhatározottság, majd rajongás, majd a gonoszság és aljasság, majd a ravaszság, de valamennyien a nyersség kifejezése ül.” (A Felvidék. Grünwald Béla és Michal Mudroň vitairatai. Pozsony, Kalligram, 2011. 45–46. p.)

A két emblematisz politikai mai szemmel nézve elfogadhatatlan gondolatai keret adnak írásunk tárgyának, a választás kényszerének. Egyszerűen fogalmazva: e légkörben nemigen maradt más út, mint az, hogy vagy magyarrá vagy szlovákká kell lenni, a középut felé vezető kapu bezárult. Bizonyos nem teljesen helytálló a hasonlat, de példának hoznám fel, milyen az, amikor a kényszeres választás egy adott helyzet szorításában mindössze kétféle utat kínál. Amikor ez év januárjában a Charlie Hebdo elleni merénylet történt, sokan álltak ki a megtámadott lap mellett. Olyanok is, akikről távol állt annak stílusa és/vagy tartalma. De a merényletet követő történelmi ponton egy időre vagy-vagy jellegű választássá egyszerűsödött a Charlie Hebdohoz való

viszony: melyik oldalon állok? Elfogadom-e, hogy legyenek olyanok, akik a maguk értékrendje szerint erőszakkal is rátámadhatnak másokra, életüket vehetnek el vagy pedig nem. Egy adott helyzetben, ott és akkor nem volt helye középútnak. Hasonlóképp ahogy a Psalmus Hungaricusban írta Dsida Jenő egy másik, a magyarok számára máig ható történeti „pillanatban”, amikor a magyar nemzethez tartozás a költő érzületében mindent felülírt: „Sok tévelygés és sok kanyar/után jutottam el ide:/ha bűnös is, magyar/s ha tolvaj is, magyar/s ha gyilkos is, magyar,/itt nincsen alku, nincsen semmi »de«”.

Korántsem ennyire rövid időre – a történelem mércéjével mérve tizedmásodpercnyire – és nem egy konkrét eset (merénylet) kapcsán, de az adott politikai klímában a mindkét oldalon felerősödő, egymásra is reflektáló nacionalizmusok hatására ilyen leegyszerűsítő választás elé került a XIX. század második felében az, aki egyszerre hordozta identitásában a szlovákságot és a magyarságot. Lássunk erre egy konkrét példát, méghozzá egy korántsem Justhéhoz fogható súlyú közéleti szereplőét. Az ő példája szemléletesen mutatja ugyanis, hogy e kényszerű döntés milyen mélységekben hatolt be a vegyes tudatú társadalom szövődékébe (is) és miképp torolta meg magát az, ha valaki nem tette le a garast egyik vagy másik irányba.

* * *

František (másképp Franko vagy Ferko) Kabina – Kabina Ferenc – 1844. október 13-án látta meg a napvilágot Szénásfalun és Budapesten halt meg 1931. november 11-én. Édesapja, Andrej (András) mészáros volt, így a fiatal Ferencnek meg kellett küzdenie az elsőgenerációs értelmiségiek minden nehézségével. Előbb a pesti, később a bécsi egyetemen jogot hallgatott, aztán Selmezbányán vitt önálló praxist, amit valamikor az 1880-as évek elejétől Budapesten folytatott. Az 1900-as évek elején feladta budapesti lakását és kiköltözött Békásmegyerre, majd Csillaghegyre, ahol birtokán gazdálkodott, de rövid időre elhagyta lakóhelyét, hogy 1919–1921 között átvegye a Turóc vármegyei znióváraljai gimnázium igazgatását. A Kabina részvételével még az 1860-as években megalapított gimnázium ekkor kezdte meg működését ismételten, ez készítette őt arra, hogy az általa olyannyira szeretett intézmény szolgálatába lépjen. Hozzá kell tenni, hogy Csillaghegyről történő távozásához hozzájárult, hogy az 1919. évi magyarországi események idején a kommün elkobozta birtokát, ezért az 1920-as évek elején Vágsellyén, majd Nyitrán lakott. Ezt követően viszont haláláig csillaghegyi házában élt, sírja a helyi temetőben volt.

E rövid életrajzi vázlat után lássuk kissé részletesebben ki volt ő. Kabina szlovák nemzetudata viszont a kezdetektől meghatározó lehetett, hiszen alig 18 éves korában, 1863-ban ott találjuk a Matica slovenská alapító tagjai között, ami jelzi útkeresését és közösségben való gondolkodását is. Ugyanez a szellemiség érhető tetten abban is, hogy az 1860-as években létrejött három felső-magyarországi szlovák nyelvű gimnázium – Nagyrőce (1862), Turócszentmárton (1867) és Znióváralja (1869) – közül ez utóbbi (katolikus) gimnázium alapítója Martin Čulennel, egykori

besztercebányai tanárával, szintén Kabina volt. Ugyancsak 1868-ban tisztviselője lett a Pesten működő Slovenský spolok v Peštbudine (Pest-budai Tót Egylet) nevű egyesületnek, amely általános, felekezetekhez és pártokhoz nem kötődő, a fővárosi szlovákságot képviselő kulturális szervezetként működött. 1870-ben bécsi egyetemi hallgatóként az ottani szlovák hallgatókat tömörítő Tatran egyesület első elnökeként találkozhatunk Kabina nevével. A kultúra területe mellett Kabina azonban a politikában is a tettek mezejére lépett, mint látni fogjuk. Ez pedig rögzös talajnak bizonyult – természetesen nem csupán számára, hanem minden nemzetiségi politikusnak a dualizmus Magyarországon.

A szlovák vezető értelmiség tábora még az 1860-as években kettészakadt, két, egymástól igen eltérő irányzatra, amelyek 1861-től önálló sajtóval is jelentkeztek. A magyarokkal megegyezést kereső körök lapja a Priateľ ludu (a Nép Barátja), a nagyobb önállóság irányába törekvő szlovák nemzeti irányzaté a Peštbudinské vedomosti (Pest-Budai Tudósítások) volt. E két irányzat közül az utóbbi területi önkormányzatot akart kialakítani az ún. Felső-magyarországi Szlovák Kerület (Okolie) keretében és Bécstől, az ottani kormányköröktől várt ehhez támogatást (miután Pest-Buda megvitatni sem volt hajlandó érdemben a dolgot).

A másik irányzat a megyei szintű autonómiát, valamint az oktatásban és közigazgatásban a szlovák nyelv használatát tűzte ki célul, és ezt a magyar kormányzattal való együttműködés révén látta kivitelezhetőnek. Ez utóbbi volt az úgynevezett „új iskola” (Nová škola), amely a turóci „régikolával” szemben lépett fel. Az 1867. évi kiegyezés lehetetlenné tette a „régikola” érvényesülését, nem véletlen, hogy az addig Pesten kiadott újságjuk 1869-től Národnie noviny címmel Turócszentmártonban jelent meg. E viták során kristályosodott ki mindinkább az elsősorban Pesthez kötődő, Ján Palárik terézvárosi katolikus lelkész és Jan Bobula pesti építész által fémjelzett „új iskola” köre, amely – a szlovákság céljainak elérését szem előtt tartva – a mindenkor magyar kormányzattal való együttműködést, az iránta való lojalitást minden másnál fontosabbnak ítélte. Ám roppant szerencsétlen módon a magyar nemzeti türelmetlenség okán ez az irányzat is kudarcra ítéltetett. A három szlovák nyelvű gimnázium 1874–1875-ben végrehajtott bezárásával (a vád pánszlávizmus volt), illetve a Matica 1875. évi megszüntetése lehetetlenné tette helyzetüket, a szlováksággal szemben nemzetiségi türelmetlenséget gyakorló magyarországi kormányzati politika erődemonstrációra épülő lépéseivel e csoportosulás törekvései talajt vesztek. Lapjuk megszűnt, vezéralakjaik közül Palárik 1870-ben elhunyt, Bobula pedig a sorozatos kudarcok hatására felhagyott az aktív politikai szerepvállalással és ekkortól elsősorban az általa addig is sikerrel űzött üzleti/építészeti életben érvényesült.

Felmerül a kérdés, milyen mozgástere maradt annak szlovák oldalon, aki ezt követően is a magyarokkal való kiegyezést kereste? Kabinában buzgó aktivitással párosuló erős igazságkereső öntudat munkált, ami nem a magyar nemzetiség ellen, hanem a szlovák nemzetiség érdekében készítette kulturális és politikai színezetű fellépésre. Gondolkodásának sarkköve volt, hogy a szlovák nemzetnek a magyar nemzettel

együttműködve, a történelmi Magyarország (Uhorsko) keretein belül kell megtalálnia helyét. Nézetei, irányultsága – részben belső késztetésre, a személyiség éréseéből fakadóan, részben külső okok miatt – a változás nyomait is magukon viselték, de alapvetően mindig ezt az irányvonalat követte. Ez sokakban keltett ellenszenvet, nem egyszer illették őt szlovák értelmiségi körökben a hungarofil jelzővel, ami nem számított éppen dicséretnek. Sajátos „különutasságát” olyan momentumok jellemzik, mint pl. az, hogy Kabinát örömmel töltötte el, mikor sajtóvétségért börtönre és pénzbírságra ítélték, mert így a sokak által megkérdőjelezett hazafisága igazolást nyert. Hasonlóan jelzésértékű lépés volt részéről, hogy az 1919-től általa igazgatott znióváraljai gimnáziumban – ellentétben a többi hasonló intézménnyel – nem oktatták az ún. „csehszlovák” nyelvet, hanem külön a csehet és a szlovákot.

Az „új iskola” mérsékelt politikájának fájdalmas kudarcát követően a csalódott Kabina – sokakhoz hasonlóan – óhatatlanul is közelebb került az ún. „régiköz” köréhez. 1875-ben született Sándor fia keresztapjának Kabina még azt a Kajuch Józsefet (Josef Kajuch) kérte fel, aki 1872 és 1896 között a kormányzó Szabadelvű Párt képviselője volt a Liptó vármegyei rózsahegyi választókerületben. A Matica felszámolását és a gimnáziumok bezárását követően azonban a nemzetiségi kérdés kiegyensúlyozottabbé válásával érzékelt lehetett egyfajta radikalizálódást Kabina fellépésében is, ami egyebek mellett izmosodó baloldali nézeteinek hangoztatásában nyilvánult meg. Ugyanakkor továbbra sem volt tapasztalható nála a többségi magyarsággal szembeni ellenérzés – ami ugyanakkor nem volt érvényes a magyar kormányzatra.

Kabina fellépésének radikalizálódása kötődik a századelőn kifejtett szerkesztői/kiadói tevékenységéhez. Már 1878-ban Selmezbányán Perún címen politikai–ismeretterjesztő lapot adott ki, 1883-ban az Uhorské noviny (Magyarországi újság), 1902–1903 között a Hlas ľudu (a Nép Hangja) kiadója és szerkesztője volt. A legnagyobb jelentőséget a Hlas ľudu-nak kell tulajdonítanunk, amely alcíme szerint „az elnyomott szlovák földművesek, iparosok és munkások politikai és társadalmi havi lapja” volt, híven tükrözve kiadója/szerkesztője baloldali nézeteit. Még inkább tükrözi ezeket a nézeteket az a bizalmas jelentés, amelyet a magyar igazságügy-minisztérium államtitkára, Bernáth Géza írt tárcájának vezetője számára. Bernáth a „nemzetiségi és szocialisztikus lapok és megmozdulások” elleni eljárásokról negyedévente írta jelentéseit. Ezek egyikében, 1904. május 17-én sok más mellett az alábbiakat vetette papírra a „tót nyelven megjelent hírlapok vagy nyomtatványok” tárgyában: „A Hlas ľudu című budapesti lap sajtópere Kabina Ferenc békásmegyeri ügyvéd, szerkesztő jogerős elítélésével befejeztetett.” Kabina három hónapot töltött a váci börtönben, emellett pedig 400 korona pénzbírsággal is sújtották őt.

Természetesen, mint oly sok minden másnak, a fenti konkrét példák érzékeltette folyamatnak is legalább kettős olvasata van. František Kabina, ahogy tapasztalatai gyarapodtak, nézeteinek mind erőteljesebben, kiérleltebben adott hangot, ugyanakkor ez részben válasz is volt. A századforduló idején, mint már esett róla szó, az egymást követő kormányok alatt a nemzetiségi – és így a szlovák – politikusokkal, lapokkal, iskolákkal, egyesületekkel szemben nemzetiségi sajtóperek, bírósági eljárás-

sok egész sora indult meg. Ez a fellépés erőteljesnek és durvának bizonyult: mások mellett a szlovák nemzetiségi politika olyan jelentős képviselői kaptak börtönbüntetést, mint pl. Svetožar Hurban Vajanský, Milan Ivanka, Andrej Hlinka stb. E hullám ragadta el Kabinát is – egyfelől. Másrészt viszont azzal, hogy épp ezekben a nehéz években felvállalta a H'las Ludu kiadását, amely nem csupán nemzetiségi, de baloldali lapként „halmozottan hátrányos” helyzetű is volt, óhatatlanul magára irányította a figyelmet.

Mint fentebb láthattuk, František Kabina végül börtönbüntetést szenvedett az általa szerkesztett folyóiratban közöltek miatt ellene megfogalmazott vád alapján, a Hlas l'udu épphogy három évfolyamot ért meg, őt magát pedig működésében az ügyvédi kamara – korántsem mellékesen, erős minisztériumi nyomásra – felfüggesztette. Ezekben az években, a századelő éveiben költözött Békásmegyerre és nyilván nem írhatjuk pusztán a véletlen számlájára, hogy innentől kezdve már nem ügyvédként praktizált, hanem ottani birtokán gazdálkodott.

Politikai életműve összességében tehát kétségkívül csonka maradt, aminek okát részben azon idealizmusában kell keresnünk, amely egy mind kiélezettebb nemzeti-ségi/politikai helyzetben hirdette a két nemzet egymásra találását. „Hungarofil” nézetei, továbbá az, hogy Budapesten, majd a magyar főváros agglomerációjában élt, sokak szemében szlovákságát is kérdőjelessé tette. Aligha véletlen, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács megalakulásának végső folyamatában nem vett részt és nem kapott meghívót Turócszentmártonba a Szlovák nemzet deklarációjának (Deklarácie slovenského národa) kihirdetésére sem 1918. október 18-án. Nem kétséges, hogy ezek a dolgok fájdalmasan érintették őt.

De elszigeteltségének oka volt az is, hogy rendre pökhendinek ható, ellentmondást nem tűrő módon fejezte ki nézeteit, már-már kizárólagosan ragaszkodva az általa tudott/tudni vélt igazsághoz. Igaz, ez a konokság alkalmanként eredményes is lehetett egy-egy kiélezett helyzetben, így pl. amikor 1919-ben átvette a znióváráljai gimnázium igazgatását, sikerrel akadályozta meg, hogy tradicionális székhelyéről Nyitrára helyezték át az intézményt, de határozottságát (önfejűségét?) az is mutatja, hogy a csehszlovák oktatásiügyi tárcával is perre ment, mikor az nem akart engedélyezni egy, a gimnázium javát szolgáló gyűjtést. Összességében ez az eset is azt mutatja, hogy mindinkább magára maradt nézeteivel, személyisége, az általa képviselt eszme mindkét oldal (magyar/[cseh]szlovák) számára kényelmetlen volt. Azt, amit ő gondolt a szlovákság helyzetéről, sem a magyar, sem pedig a csehszlovák nacionalizmus nem tudta és nem akarta tolerálni.

* * *

František Kabinát ezzel együtt ma a szlovák kultúrtörténet jeles alakjaként tartják számon. 2006. február 16-án Jozef Karvaš dzsesszenész, aki a Kabina család azon ágából származott, amelyik nevét hajdan Karvasra magyarosította, büszkén nyilatkozott származásával kapcsolatban arról, hogy egyik dédnagybácsija Andrej Kmeť

volt, a másik pedig František Kabina „szerkesztő és kiadó”. Eközben a Duna túlsó partján, Esztergomban, már említett Sándor fia egykori lakóházán, az esztergomi főtéren a 13. szám alatt álló, 1843-ban épült klasszicista, emeletes házon 1989 ősze óta emléktábla jelöli, hogy itt élt egykor Katona Sándor, az esztergomi Nemzeti Tanács elnöke. Az a Katona Sándor, aki Kabina Sándorként született, de nevét magyarosította, és aki apjával – súlyos magánéleti ellentétek miatt – tizenéves korától soha többé nem állt szóba, miközben ő maga erős magyar érzelmekkel politizált.

Két nemzedék, két sors: apa és fia, akik nem békéltek meg egymással több évtizeden át – alighanem a nacionalizmusnak is köszönhetően... Vajon van-e olyan ember, aki akár Szlovákiában, akár Magyarországon kapcsolatot vél felfedezni az ünnepélyes megemlékezések nemzeti fényében szoborra merevedő két alak között? Aligha. Szükséges volna pedig meglátni, hogy egyazon család két-két tagja lett a szlovák, illetve magyar emlékezeti kánon alakja: s éppenséggel egyikük politikai útja sem volt éppen diadalmenet.

* * *

E ponton felmerül a kérdés, hogy a nacionalizmusok választási kényszere hány embert sodort erre vagy arra? Egyáltalán tárgyalható-e mindez a hagyományos nemzeti diskurzusok keretében? A korábbi tilalomfák, tabuk mentén formálódott kánonok nehézzé teszik az útkeresést. Pár évvel ezelőtt Demmel József Lúdvít Štúrt állítva kutatásai középpontjába, két könyvet is közreadott: az egyik Štúr életét és művét helyezte új megvilágításba, a másik Štúr által keletkeztetett szövegeket adott közzé (Demmel József: A szlovák nemzet születése. Lúdvít Štúr és a szlovák társadalom a XIX. századi Magyarországon. Kalligram, Pozsony, 2011. 374 p.; Lúdvít Štúr: A szlávok és a jövő világa. Szerk.: Demmel József. Utószó: Rudolf Chmel. Kalligram, Pozsony, 2012. 798 p.).

Demmel arra tett kísérletet, hogy kiragadja mind a heroizáló szlovák, mind a diabolizáló magyar nemzeti történeti narratíva erőteréből Štúrt, és azok retrospektív, már-már anakronizmusba hajló, a kánonba ágyazott alakot visszamenőleg viszonyítási ponttá alakító, annak mindent alárendelő, ekként történelmietlen megközelítése helyett a politikust a maga korának viszonyai között értelmezze. Vagyis nem az eredmény (Štúr lezárult életműve) felől, hanem a kezdetektől indul ki, azon kérdések mentén, amelyekre Štúr maga is kereste a választ.

Magyar oldalon korábban egyoldalúan „el lehetett intézni” a hatályos magyar közjog és a történeti Magyarország területi integritása felől közelítve Štúr ügyét, ám a szlovák „térfelel” Csehszlovákia létrejötté bonyolulttá tette mindezt. Az első emlékező szövegek nem jelenítik meg az első és egyetlen vezért, a tévedhetetlen harcost, aki megingás nélkül tör célja felé. Kritika, személyes ellenszenv, viták emlékei bontakoznak ki e korai források nyomán. Az idealizált hős képe az 1880-as évekre ágyazódott be a szlovák értelmiség tudatába, ami aztán tovább transzformálódott Csehszlovákia létrejöttével, ahol Štúr csehekkel folytatott vitái hirtelen kényelmet-

lenné váltak. Nem véletlen, hogy a magyar országgyűlés szlovák képviselője, Milan Hodza számára politikai eszménykép volt Štúr 1907-ben, de ugyanő 1920-ban már felrótta Štúrnak az önálló szlovák utat, amely a csehektől elválasztott szlovákok feletti magyar nemesi uralom konzerválásához járult hozzá szerinte.

A két háború közötti Csehszlovákiában éppenséggel nehéz volt kezelni a szlovák önállóság érdekében a csehekkel is konokul szembenálló Štúrt, hiszen fellépése elmentésben állt a csehszlovák nemzetegység ideájával. Utolsó művével pedig (*A szlávok és a jövő világa*), amelyből kicseng csalódottsága, voltaképp lehetetlen volt mit kezdeni. Nem véletlen, hogy sokáig nem látott napvilágot szlovákul. Nehéz ugyanis bármiféle ideológia sérelme nélkül arról értekezni, hogy egy alapvetően liberális felfogású férfi nemzetiiségi alapon szembekerül az ugyancsak szabadelvű forradalmi Magyarországgal, amely számára ugyanakkor elfogadhatatlan a szlovákság önálló nemzeti léte, ezért bizalmát az abszolutista Bécsbe veti. Majd reményeiben csalatkozva az ultrareakciónak nevezhető Oroszország felé fordul és egyesült szlávságot, pravoszláv hitű és orosz nyelvű államot vizionál: mintha azt a pánszláv egyesülést vázolná, amitől magyar ellenfelei korábban – irreálisan – leginkább viszolyogtak. Ám ez az elképzelés szlovák és csehszlovák szemmel nézve is elfogadhatatlannak bizonyult – épp attól az embertől, akit a szlovák önállóság és függetlenség első számú harcosaként tartanak számon. Ez az eset kiválóan példázza, miképp sérül tehát szükségszerűen egy politikai örökség korrekt vizsgálata, ha azt bárki megkísérli a napi politika értékrendjébe belekényszeríteni.

Miért is van ez így? A mindenkori politika magához ragadott egy-egy szeletet a gazdag és ellentmondásos Štúr-életműből, majd azt Štúr egészeként igyekezett felmutatni, az „Ipse dixit!” elvét pedig arra felhasználni, hogy saját ideológiáját a torzult emlékezetű Štúrral támassza alá. Miközben *A Szlávok és a jövő világa* szemléletesen mutatja a mítosz lendületes hőrosta és a kétségek között vergődő, utat kereső, csalódásoktól megedzett, meghasonlott ember közötti különbségeket. Štúr munkájának sajátos sorsa arra szolgáltat példát, hogy miként került az írója halála után önálló útra lépett mű az újabb és újabb ideológiák hálójába, hogyan változott annak értékelése, ahogy megkísérelték a különféle eszmerendszerek struktúrájába illeszteni azt.

* * *

Visszatérve írásunk velejéhez: a fenti példák, Juszt Józsefé, František Kabináé, Ludovít Štúré egyként igazolják, hogy a mindenkori politika miképpen nehézkesedik részben az identitásukat kereső vagy azt nem is kereső, de a mind erősebbé váló présben azt revideálni kényszerülő emberek sorsára, mindennapi életére, másfelől még e sorsok történetének megírására is. Elgondolkodtató azzal szembesülni, hogy a második világháború utáni csehszlovákiai magyarok reszlovakizációjának egyik vezéralakja, „a csehszlovák” Rajk, Vladimír Clementis külügyminiszter a XVII. században magyar nemességet elnyerő családból származott. A família egy ága lett szlovákká, épp az, ahonnan ő származott, de ő maga tisztában volt rokonságával, eredetével, ma-

gyarországi nemességével. Mindez nem befolyásolta identitását, cselekedeteit – ami azonban e cikk kapcsán hangsúlyos elem az ő esetében, az az, hogy sem a magyar, sem a szlovák nacionalista kánonba nem illeszthető be mindez, amit fentebb írtunk róla.

Összegzőként annyi mondható el, hogy az egyéni identitásválasztást számos körülmény befolyásolhatta, de a nacionalizmusok meghatározta légkör nem hagyott teret a harmadik utas megoldásoknak. E türelmetlen és szűk látókörű nacionalizmusok kiváló táptalajt biztosítottak a Közép-Kelet-Európában a korábbi keretek között értelmezhetetlen nemzetállami ideáknak. Hogy ez hova vezetett, azt lemérhetjük – egyebek mellett – a trianoni döntést és hatásait mérlegelve.

Ilia Mihály